

ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ОХОРОНИ ПРАЦІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

LEGAL ANALYSIS OF LABOR PROTECTION UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE

Сидоренко А.С., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри конституційного, адміністративного,
екологічного та трудового права
Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Полховська І.К., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри конституційного, адміністративного,
екологічного та трудового права
Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

У досліджуваній статті представлений аналіз ситуації пов'язаної із забезпеченням права на працю та охорону праці в умовах воєнного стану. Визначено та досліджено нормативні акти, які регулюють питання створення, забезпечення та реалізації права на належні, безпечні та здорові умови праці.

подається огляд наукових точок зору, щодо визначення безпеки праці. Доведено, що безпека праці найманих працівників має надзвичайно важливе значення у забезпеченні, підтриманні та реалізації належних умов праці.

Авторками визначено основні небезпеки та загрози на робочому місці, що пов'язані з воєнними діями на території нашої держави. Аналізуючи умови в яких живе наше суспільство сьогодні, варто зауважити, що значна кількість підприємств, установ та організацій в нашій країні зіткнулися з проблемою створення й забезпечення належних, безпечних та здорових умов праці. Починаючи з 2022 року кількість травматизму на робочих місцях збільшилася, основною причиною цього є воєнні дії, особливо це стосується прифронтових зон, окрім того додатковими негативними факторами для міст, що знаходяться далі від лінії ведення бойових дій стали ракетні обстріли (шкоди завдається життю і здоров'ю працівників щоденно), авіаудари, вибухи, обвал будівель тощо.

Досліджено діяльність Державної служби праці в надзвичайно складний для нашого суспільства час, шляхом розроблення рекомендацій, методичних посібників та положень. Проведено аналіз Національного плану спільних заходів щодо зменшення рівня незадекларованої праці та виробничого травматизму на 2024 рік.

Визначено, що інститут охорони праці та його складові є одним з основних та актуальних питань в реалізації здатності до праці. Доведено, що створення безпечних умов праці є одним із основних завдань роботодавця шляхом: проведення постійних навчань, тренінгів, практикумів з питань охорони праці; обов'язкова перевірка знань; психологічна підтримка працюючих.

Ключові слова: охорона праці, безпека праці, умови праці, нещасні випадки, роботодавець, наймані працівники.

The research article presents an analysis of the situation related to ensuring the right to work and labor protection under martial law. Normative acts regulating the creation, provision and realization of the right to proper, safe and healthy working conditions have been identified and researched.

An overview of scientific points of view regarding the definition of occupational safety is presented. It has been proven that occupational safety of employees is of paramount importance in ensuring, maintaining and implementing proper working conditions.

The authors identified the main dangers and threats at the workplace, which are related to military operations on the territory of our country. Analyzing the conditions in which our society lives today, it is worth noting that a significant number of enterprises, institutions and organizations in our country have faced the problem of creating and ensuring proper, safe and healthy working conditions. Starting from 2022, the number of workplace injuries has increased, the main reason for this is military operations, especially in front-line areas, in addition, additional negative factors for cities located further from the line of hostilities have become missile attacks (damage to life and health workers daily), airstrikes, explosions, collapse of buildings, etc.

The activity of the State Labor Service in an extremely difficult time for our society was studied by developing recommendations, methodological manuals and regulations. An analysis of the National Plan of joint measures to reduce the level of undeclared work and industrial injuries for 2024 was carried out.

It was determined that the institute of labor protection and its components is one of the main and urgent issues in the implementation of the ability to work. It has been proven that creating safe working conditions is one of the main tasks of the employer by: conducting constant education, trainings, workshops on labor protection issues; mandatory knowledge test; psychological support of employees.

Key words: labor protection, labor safety, working conditions, accidents, employer, employees.

Вступ. На сучасному етапі розвитку нашої держави питання охорони й безпеки праці набуває неабиякої актуальності. Охорона праці грає ключову роль в забезпеченні належних, безпечних, здорових умов праці та ефективності робочого процесу. Воєнна агресія РФ проти України та ведення воєнного стану стали підставою для внесення змін у трудове законодавство, в тому числі з питань забезпечення охорони праці під час реалізації особою своїх професійних обов'язків.

Мета статті полягає у визначенні впливу воєнного стану на роботу підприємств, установ, організацій та рівень забезпечення охорони праці в таких умовах, а також вироблення рекомендацій щодо належного забезпечення безпеки праці під час виконання працівниками своїх професійних обов'язків.

У підґрунтя методології покладено як загальнонаукові так і спеціальні методи наукового пізнання: діалектичний, системно-структурний, порівняльно-правовий, методи аналізу та синтезу.

В основу наукового дослідження покладено аналіз національного законодавства з питань охорони праці, дані Державної служби праці та наукові напрацювання теоретиків з даного питання.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні діяльність у сфері охорони праці регулюється значною кількістю законодавчих і підзаконних нормативно-правових актів. Так, Конституція України гарантує кожному працівнику право на належні та безпечні умови праці [1], Закон України «Про охорону праці» визначає основні поло-

ження щодо реалізації конституційного права працівників на охорону їх життя і здоров'я у процесі трудової діяльності, на належні, безпечні і здорові умови праці, регулює за участю відповідних органів державної влади відносини між роботодавцем і працівником із питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища і встановлює єдиний порядок організації охорони праці в Україні [2]. Відповідно, згаданий Закон визначає основні положення щодо реалізації прав на безпечні умови праці, основні з яких: право на умови праці на робочому місці, безпеку технологічних процесів, машин, механізмів, устаткування та інших засобів виробництва, стан засобів колективного та індивідуального захисту, що використовуються працівником, а також санітарно-побутові умови, які повинні відповідати вимогам чинного законодавства; право відмовитися від дорученої роботи, якщо створилася виробнича ситуація, небезпечна для життя чи здоров'я людей; право на розірвання трудового договору за власним бажанням, якщо роботодавець не виконує законодавства про охорону праці; право на надання легшої роботи за станом здоров'я відповідно до медичного висновку згідно із законодавством; право інформувати про умови праці та про наявність на робочому місці небезпечних і шкідливих виробничих факторів, якщо їх не усунуто, можливі наслідки їхнього впливу на здоров'я, та про права працівників на пільги і компенсації за роботу в таких умовах; право на загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, якщо вони спричинили втрату працездатності; право на належне утримання будівель і споруд, виробничого обладнання та устаткування, моніторинг їх за технічним станом тощо [2].

Положення статті 153 КЗпП України говорять нам, що на всіх підприємствах, в установах, організаціях створюються безпечні і нешкідливі умови праці. Забезпечення безпечних і нешкідливих умов праці покладається на роботодавця, крім випадків укладення між працівником та власником або уповноваженим ним органом трудового договору про дистанційну роботу.

Умови праці на робочому місці, безпека технологічних процесів, машин, механізмів, устаткування та інших засобів виробництва, стан засобів колективного та індивідуального захисту, що використовуються працівником, а також санітарно-побутові умови повинні відповідати вимогам нормативних актів про охорону праці.

Роботодавець повинен впроваджувати сучасні засоби техніки безпеки, що запобігають виробничому травматизму, і забезпечувати санітарно-гігієнічні умови, що запобігають виникненню професійних захворювань у працівників [3].

На наше переконання, з огляду на вищевикладене, варто погодитися з твердженням Л. П. Грузінової, що роботодавець повинен безпосередньо працювати над запровадженням сучасних стандартів техніки безпеки, які запобігають виробничому травматизму, здійснювати профілактичні заходи щодо професійних захворювань найманих працівників з метою забезпечення належного рівня безпечних умов праці [4, с. 154].

На окрему увагу заслуговує Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», в змісті якого безпосередньо визначено, що організація трудових відносин в умовах воєнного стану – це особливості трудових відносин працівників усіх підприємств, установ, організацій в Україні незалежно від форми власності і галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами, у період дії воєнного стану, введеного відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [5].

Тобто, безпека праці найманих працівників має важливе значення у забезпеченні, підтриманні та реалізації належних умов праці.

Варто погодитися з твердженням про те, що безпечні умови праці це такі, що виключають ймовірність прояву небезпечних і шкідливих факторів у діяльності працівників, коли безпека праці підтримується через здійснення компетентних заходів щодо запобігання захворюванням, травматизму та аварій [6, с. 18].

Безпечний стан умов праці, на думку О. О. Лакізи, це такий стан, за якого під час виконання покладених на працівників безпосередніх трудових обов'язків створюється та реалізується система управлінських, організаційних і технічних умов праці для забезпечення недопущення випадків виробничого травматизму та професійного захворювання на робочому місці [7, с. 177].

Аналізуючи умови в яких живе наше суспільство сьогодні, варто зауважити, що значна кількість підприємств, установ та організацій в нашій країні зіткнулися з проблемою створення й забезпечення належних, безпечних та здорових умов праці. Починаючи з 2022 року кількість травматизму на робочих місцях збільшилася, основною причиною цьому є воєнні дії, особливо це стосується прифронтових зон, окрім того додатковими негативними факторами для міст, що знаходяться далі від лінії ведення бойових дій стали ракетні обстріли (шкоди завдається життю і здоров'ю працівників щоденно), авіаудари, вибухи, обвал будівель тощо.

Варто погодитися з положеннями наукового дослідження, що основними небезпеками та загрозами пов'язаними з воєнним станом є: фізичні небезпеки, що можуть призводити до насильства, бойових дій та конфліктів між ворожими збройними силами та створювати ризик для життя та здоров'я людей, включаючи цивільних мешканців; економічні загрози шляхом зниження виробництва, руйнування інфраструктура та зменшення доступу до основних ресурсів становлять значну загрозу для добробуту громадян; гуманітарна криза, зокрема пов'язана з переміщенням населення, біженцями, голодомором та небезпекою епідемій; соціальні проблеми, котрі тягнуть за собою порушення прав людини, включаючи насильство, знущання, зникнення безвісти та етнічні конфлікти. Це може мати довготривалі наслідки для громадянського суспільства; психологічний вплив – стрес, тривога, посттравматичний синдром та депресія часто виникають внаслідок воєнних дій. Це може призвести до психічних проблем і погіршення якості життя [8, с. 14–15].

На наше переконання, увагу слід звернути та погодитися з твердженням М. В. Бужанської, що важливими заходами щодо попередження нещасних випадків, що відбулись внаслідок ведення бойових дій під час виконання працівниками трудових (посадових) обов'язків, є:

- проведення відповідних інструктажів для працівників щодо заходів безпеки в часі повітряної тривоги;
- впровадження ефективного контролю за чітким виконанням працівниками заходів, передбачених у разі отримання сигналу «Повітряна тривога»;
- проведення навчання щодо надання першої домедичної допомоги потерпілим внаслідок ведення бойових дій [9, с. 415].

Разом з тим, активно у напрямку створення належних, безпечних та здорових умов праці сьогодні працює Державна служба праці, шляхом розроблення рекомендацій, методичних посібників та положень враховуючи реалії воєнного стану. Так, відповідним органом розроблено та затверджено ряд документів:

- Методичні рекомендації щодо запобігання нещасним випадкам у будівельній галузі;
- Методичні рекомендації щодо безпечного виконання робіт у замкнутому просторі;
- Методичні рекомендації щодо безпечної експлуатації кисневих балонів та систем трубопроводів з киснем;
- Рекомендації «Безпека та здоров'я у фермерському господарстві»;

– Рекомендації роботодавцям та працівникам про дії, у разі виявлення підозрілих предметів або під час обстрілів;

– Рекомендації для роботодавців, працівники яких під час виконання своїх обов'язків пересуваються територією, на якій можуть бути вибухонебезпечні предмети (міни, боєприпаси тощо);

– Рекомендації для роботодавців щодо організації виконання робіт підвищеної небезпеки під час воєнних (бойових) дій;

– Рекомендації для роботодавців щодо безпеки та здоров'я на роботі працівників під час експлуатації вантажопідіймального устаткування в умовах воєнних (бойових) дій;

– Рекомендації для роботодавців щодо безпеки та здоров'я на роботі працівників сільського господарства в умовах воєнних (бойових) дій;

– Рекомендації для роботодавців щодо забезпечення належних та безпечних умов праці на робочих місцях суб'єктів господарювання, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, які функціонують та надають соціальні послуги в умовах воєнних (бойових) дій;

– Навчання з охорони праці та допуск до самостійної роботи – зрозумілий алгоритм дій;

– Пам'ятка роботодавцю: як створити електронний документообіг в системі управління охороною праці [10].

Крім цього, Держпраці займає активну позицію щодо відстеження положень законодавства, які потребують удосконалення. Було впроваджено інноваційні рішення щодо дерегуляції та цифровізації процесів господарської діяльності у системі управління охороною праці [10].

За ініціативи Держпраці розроблено наказ Міністерства «Про затвердження Порядку впровадження електронного документообігу в системі управління охороною праці». Наказ передбачає можливість організації роботи в системі управління охороною праці, зокрема створення, відправлення, передавання, одержання, зберігання, оброблення, використання та знищення різних видів документів, які сьогодні регламентовано численними нормативно-правовими актами з охорони праці, шляхом впровадження електронного документообігу, що сприятиме зниженню навантаження на суб'єктів господарювання. В умовах війни особливого значення для роботодавців набувають нові інструменти, що дають можливість, зокрема, віддалено ухвалювати необхідні рішення з урахуванням тих викликів, які перед бізнесом ставить російська агресія та пов'язані з нею обмеження [10].

Окрему увагу необхідно звернути на те, що міжвідомча робоча група з питань розробки узгодження спільних дій щодо зменшення рівня незадекларованої праці, попередження виробничого травматизму та професійних захворювань затвердила Національний план спільних заходів щодо зниження рівня незадекларованої праці та виробничого травматизму на 2024 рік.

Значна увага у плані приділена зниженню рівня виробничого травматизму та професійних захворювань, а саме:

– підвищити обізнаність роботодавців і працівників з питань безпеки та здоров'я на роботі;

– проводити моніторинг стану безпеки та здоров'я працівників на роботі;

– сприяти створенню здорових робочих місць;

– посилити вплив інспекційних відвідувань;

– забезпечити професійний розвиток інспекторів;

– запроваджувати ефективні механізми попередження травматизму на роботі через соціальний діалог і налагодження співпраці з дотичними у відповідних сферах заінтересованими особами [11].

Але, в період дії воєнного стану діяльність Державної служби праці зазнала певних обмежень, що стосуються проведення перевірок на підприємствах, в установах, організаціях. Позапланові перевірки цього органу можливі, на даний час тільки в окремих випадках, а саме:

– в частині додержання вимог Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану»;

– з питань виявлення неформальних трудових відносин;

– законності припинення трудових договорів [12].

Вказані дії, є певним негативним фактором у здійсненні нагляду та контролю за дотриманням законодавства з питань охорони праці та притягнення до відповідальності порушників.

Тому, основою для розроблення заходів з охорони та безпеки праці на підприємствах, установах, організаціях повинні бути: удосконалені нормативно-правові та локальні акти з охорони праці; інформування співробітників щодо оцінки можливих ризиків та непередбачуваних ситуацій; проведення атестації робочих місць та аналіз отриманих даних у відповідності до реальних загроз сьогодення; дослідження умов праці та виробничого середовища; проведення відповідних перевірок уповноваженими на те органами.

Необхідно пам'ятати, що охорона праці в умовах воєнного стану є постійним безперервним процесом, який потребує моніторингу, аналізу та оновлення планів, інструкцій та положень з охорони праці, а також навчання працівників.

Висновки. З огляду на проведене дослідження, можемо прийти до висновку, що інститут охорони праці та його складові є одним з основних та актуальних питань в реалізації здатності до праці в сучасних умовах. Створення безпечних умов праці в умовах воєнного стану є одним із основних завдань роботодавця, окрім того повинно бути забезпечено постійне навчання, підвищення кваліфікації, обов'язкова перевірка знань з питань охорони праці є основними аспектами важливості охорони праці в сучасних умовах задля збереження життя та здоров'я працюючого населення нашої держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 № 2694-XII <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text>
3. Кодекс законів про працю України: Закон від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
4. Грузінова Л.П. Трудове право України: підручник. Київ: МАУП.2003. ч.1 с.128
5. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text>
6. Жидецький В.Ц. Основи охорони праці: підручник. Вид.3-те, перероб. і доп. Львів: УАД, 2006. 336 с.
7. Лакіза О.О. Умови праці як системне трудо-правове явище. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015 № 1(80). С. 170-179.
8. Вплив воєнного стану на охорону праці підприємств в Україні. URL:https://ohorona_praci.pdf
9. Бужанська М.В. Актуальні проблеми безпеки праці під час воєнного стану в Україні. *Вісник (ХНТУ № 4 (87), 2023 р.) Соціальні та поведінкові науки*. DOI <https://doi.org/10.35546/kntu2073-4481.2023.4.54>. С. 414-418.
10. Як подбати про безпечну працю під час воєнного стану. Охорона праці і пожежна безпека. URL: <https://oppb.com.ua/articles/yak-podbaty-pro-bezpechu-pratsyu-pid-chas-voyennogo-stanu>
11. Національний план спільних заходів щодо зниження рівня незадекларованої праці та виробничого травматизму на 2024 рік. URL: https://dsp.gov.ua/wp-content/uploads/2024/01/nacionalnyj_plan_na_2024_rik.pdf
12. Держпраці відновлює позапланові перевірки. URL: <https://prokadry.com.ua/news/65916-derzhpratsi-vidnovlyue-pozaplanovi-perevirki>